

דף ט

'עשר תעשר – עשר בשביל שתתעשר'. על פי פשט מבוססת הדרשה על חילוף ש' שמאלית וש' ימנית, ומצינו דרשות רבות כיו"ב (ע' במצוין ביומא עו). ואולם רבנו חננאל מפרש את הדרשה כך: 'עשר כדי שירבה קנינך ותעשר עוד פעמים אחרים' (וכן מובא ב'אגרת הטיוול' חלק הדרוש את עשר בשם הרשב"א. ועל דרך שדרשו רז"ל מ'השב תשיבם' אפילו מאה פעמים וכיו"ב).
וע"ע בספר פרקי מועדות עמ' 329 על הקשר בתורה בין מעשר לעשירות.

– התוס' כאן הביאו מהספרי לדרוש **עשר תעשר את כל (תבואת זרעך)** – לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו. ויש שתמהו מכאן על הב"ח (יו"ד שלא) שכתב שמעשר כספים אינו חיוב אף לא מדרבנן, והרי מפורש בספרי חיובו. ואולם יש מצדיקים דברי הב"ח להלכה מפני שלא נזכר הדבר בש"ס כלל, וגם בתלמוד דרשו מהכתוב הזה לענין מעשר בהמה (ע' ראש השנה ת.). וכן הרמב"ם והסמ"ג לא הביאו מעשר כספים להלכה (ע' בשו"ת חות יאיר סו"י רכד).

א. יש להוסיף שבשבת קיט. מוכח שבבבל אין שייך 'עשר בשביל שתתעשר', ומשמע שהש"ס שלנו נוקט שאין מדובר במעשר.
ב. עוד בענין דין המפורש בירושלמי או בספרי ולא הוזכר בתלמודנו, שפעמים הפוסקים אינם נוקטים אותו להלכה – ע' במצוין בחולין ל.

ואולם יש שיטות בין הפוסקים הנוקטות שהיא דרשה גמורה וחיוב דאורייתא. ויש נוקטים שאינו אלא מדרבנן, וכן דעת רוב הפוסקים.

ע"ע בהנהגת מעשר כספים למעשה, בספר אהבת חסד לח"ח ח"ב יח; שבת הלוי ח"ד קכד, ב וח"ה קלב קלג, ג וח"ז קצה. וע"ע משיב דבר ח"ב עה.

והריקתי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די'. כלומר שפע הברכה יהיה יותר מערך כלי הקיבול, ו'שפתות הכלים', המגדירים ומגבילים את תכולתם, יהיו בלים מלומר עד פה תבוא (דובר צדק עמ' 70; לקוטים שבסוף פרי צדיק ח"ב עמ' 245. ע"ש).
ע"ע רמזים וסודות בספר בניהו כאן, ובמובא להלן כב:

(ע"ב) 'יומא חד חזייה דנפל על אפיה, שמעיה דאמר רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי. – קביל עליה שתיקותא'. הרי שנענה רב פפא בתפילתו, ולכך נפל על אפיו, כדברי רבי אלעזר (להלן יד): אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה.

'קביל עליה שתיקותא ותו לא אקשי ליה'. הגם שבשתיקתו נראה כמודה על דבריו והרי לפי דעתו אין הדברים צודקים – אין לחוש בדבר אלא ישתוק ולא ילבינו ברבים. ויש להבין בזה מה שכתבו בפסקי התוס' כאן: 'תלמידי חכמים, כל אחד מודה לחברו בין על האמת בין על השקר'. ודאי אי אפשר לפרש הדברים כפשוטם אלא הכוונה שיש אופנים שבשביל שלא להלבין פני חברו עדיפה לו השתיקה לת"ח, הגם שנראה כמודה לו.

[וכבר כתב החיד"א (שם הגדולים ח"ב ערך פסקי התוס'): 'ודע דזמנין טובא דמשכחת חידושים בפסקי תוספות דליתנהו בגופן של התוספות דקמן. והטעם, שפסקי תוספות של המסכתא היא נתחברו על תוספות שאנן וכיוצא, והתוספות שלפנינו הם תוספת טוך וכיוצא, באופן שאינם פסקי תוספות שלפנינו...'].]

אכן נראה שזה רק כשדנים בדברים עיוניים, אבל במקומות שנוגע הדבר למעשה – אסור לתלמיד לשתוק אם נראה לו שרבו מורה שלא כדיון, כמו שאמרו בשבועות (לא). 'מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחוב לעשיר (ורבו החליף) שלא ישתוק, תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק' (עפ"י עיונים בדברי רז"ל ובלשונם עמ' פא).

'ככתבם וכלשונם'

'עשר בשביל שתתעשר' –

'... וכל דבר הבירור הוא בהפכו, כי המצות נותנים היפך מה שהם כפשוטן, כענין עשר שתתעשר (תענית ט). דלפי טבע מעשר הוא מעני אדם שנותן מכס שני מעשרות ותרומה, אבל במצוה בהיפך זה מעשיר. וכן אמרו בשבת (ק"ט). עשירים שבחו"ל בשביל שבת. ובמדרש איכה (פתיחה יז) דהעכו"ם מגנים היהודים שהם עניים בשביל השבתות שהם בטילים שביעית ימיהם ועוד צריכים לענגם. ובאמת מזה נמשך עשירות.

וכן במדות; המענג השבת ניצול מדינה של גיהנם – רצונו לומר כי מהתענוג נולד בלב חשק לתאות לתענוגים, ועל זה אמרו דאדרבא ניצול מדינה של גיהנם שהוא השיקוע בתאות... ולהמשיך ההיפוך בזה צריך כונה לשמה, דודאי מצוה אגוני ומצלי (כמו שאמרו בסוטה כא). אף כשעושה שלא לשמה שהרי מתוך שלא לשמה בא לשמה, כל שכן שלא יוליד רע ח"ו בלב, רק להיות מוליד ההיפך זהו רק ע"י לשמה...' (מתוך רסיסי לילה ו).
ע"ע בספר אור גדליהו ר"פ פינחס.

והריקתי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די'–

'יש שאינם רוצים לקבל מחבריהם מרוע לב, כי לא ירצו להתחייב להם הכרת טובה. ובאמת ראוי להתנהג ככה כלפי הרשעים, שלא לקבל טובות מהם כדי שלא להתחייב אליהם, כדי שלא נבוא להחניפם... אבל יש מי שאינו רוצה לקבל משום שסובר שלא תהיה היכולת בידו להכיר טובה כדבעי, וירגיש את עצמו בזה כבעל-חוב וגזולן. המסרב לקבל משום זה הוא בעל מדרגה גבוהה. זהו שורש ענין אמירת די להקב"ה. יש והנברא מרגיש את עצמו כל כך שפל ובטל כלפי השי"ת עד שמוצא בלבו בהרגשה אמיתית גמורה שכל מה שיעשה ויאמר להכיר טובה ולהודות להשי"ת על רוב חסדיו, הריהו ממש כלא-כלום לעומת חובו לפי הטובות והנפלאות הבלתי-פוסקות והחסדים הבלתי-מוגבלים והבלתי-נימודים אשר יעניקנו השי"ת בהם... התבטלות זו כלפיו ית' עלולה להביאנו להרגיש בעומק לבנו את התשוקה הגדולה לומר לטובות די'...

אבל גם זה איננו שיא המדרגה. במה מגיעים אל ההתבטלות השלמה האפשרית בתוך הבריאה, אימתי היא הדבקות הגמורה? כשמגיעים בהתבטלות אל נקודת הכרת 'מי אני אשר לא ארצה להתחייב במה שאינני יכול, הן אני בטל ומבוטל כל כך שאיני שייך אפילו לרצות. וכי איך שייך בי, בנברא פעוט שכמוני, שום רצון נפרד מרצונו יתברך? ואם רצונו שאקבל – איך אפשר שאסרב?! התבטלות זו לעומת רצונו של הקב"ה – שגם כל אפשרות הסירוב בטלה – זוהי מדרגת 'עד שיבלו שפתותיכם מלומר די'; אין כבר שפתים, אין אפשרות לומר די. זוהי הברכה העליונה ביותר' (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 222).

אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו... ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלקים לנו –

השטות של האדם מעקמת דרכו, ואם הוא נכשל ואינו מצליח ואף נענש, הוא כועס על הקב"ה. הוא מאשים את ההשגחה על כשלונו – את עצמו אינו מאשים. נטיה היא בלב האדם לתלות אי-הצלחה, כשלון ועונש בהשגחה. ריקי מוח רחוקים מלחיות עם ההשגחה; אך אם מאחרים לאיזו נסיעה הם נזכרים מיד בהשגחה ותולים בה את האיחור – אין זה עולה על דעתם שהם התעצלו וגרמו את האיחור.

יש להבין: כאשר בני יעקב חזרו ממצרים, פתחו שקיהם ומצאו בהם את כספם, חרדו ואמרו מה זאת עשה אלקים לנו – במה נרמזו כאן ענין 'אולת אדם תסלף ועל ה' יזעף? במדרש לקח טוב (הפסיקתא ווטא) מבאר: אדם הקונה תבואה ומוסרים לו שק סגור, בודאי יפתח את השק לבדוק אם נתנו לו מה שהזמין. האחים לא עשו כך ורק בבואם הביתה פתחו שקיהם. אילו היו פותחים אותם מיד היו מוצאים את הכסף בתוכם והיו מחזירים אותו מיד. אם כן מה טעם לומר מה זאת עשה אלקים לנו, הלא הם לא נהגו כשורה! זהו הרמז ל'אולת אדם תסלף דרכו'; האולת שלהם היתה שלא פתחו שקיהם מיד.

מזה מוסר נפלא לאדם שהוא עושה איזו שגיאה, אפילו קטנה, והיא גורמת איזו אי-הצלחה, לבל יהיה 'מאמין' עקום לתלות כשלונו בהשגחה העליונה! והמבין והיודע לעשות חשבון נפשו ימצא תמיד שהוא עצמו אשם בכשלונותיו ולעולם לא יאשים את ההשגחה.

(מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרו)

דף י

'בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים'. סתם משנה כרבי מאיר שאמר (לעיל ה) רביעה ראשונה בשלשה במרחשון, וסובר שזמן שאלה הוא ברביעה ראשונה. ולא חש רבי מאיר לאחרונים שבעולי הרגלים, מאחר ורוב ישראל כבר הגיעו לבתיהם (עפ"י ר"ן ועוד. וע' חזון איש יח, חדושים ובאורים).

'רבן גמליאל אומר: בשבעה בו – ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת' – אבל לאלו המתגוררים מעבר לפרת לא חששו; יש מפרשים מפני שבני בבל לא היו עולים לרגל (עפ"י פסקי התוס', וכ"כ התוס' בפסחים ג: שהשוהה בחו"ל פטור מן הראיה. וע"ע במובא ביוס"ד שם). ויש לומר טעם אחר, לפי שבחבל-ארץ רחוק זה, עונת הגשמים מאוחרת, והרי שם שואלים את הגשמים ששים יום לאחר התקופה כמבואר בגמרא הלכך שאלתם של בני ארץ ישראל אינה משפיעה עליהם כלל, ולכן כשבני א"י מתחילים לשאול – כבר שוהים בני גולה אלה במקום שעונת הגשמים לא החלה בו עדיין.

ומדברי רש"י שכתב 'קודם ביאת מים לנהר פרת' ולא כתב 'קודם ירידת גשמים', יש ללמוד הסבר אחר; החשש לא היה שמא ישבשו הגשמים את הדרכים, אלא כדי שנהר פרת לא יעלה על גדותיו בגלל הגשמים שבארץ ישראל [וכמו שאמרו בשבת סה: 'מטרא במערבא – סהדא רבה פרת'] ולא יוכלו בני הגולה לעבור את הפרת, לכך המתינו ולא שאלו את הגשמים עד שהאחרון שבישראל עבר את הנהר. ולפי זה משמע מרש"י דלא כהתוס' אלא אדרבה, בני הגולה שבעבר הנהר היו עולים לרגל, ודוקא להם חששו שהמתינו בא"י בשאלת הגשמים.

- א. שני מיני חלאים נחשבים כדבר אחד (עפ"י פרי מגדים תקעו. ובמגדים חדשים (ברכות ו): תמך בדברי ממדרש איכה רבה א,נא).
- ב. יש מי שכתב שמותר לבקש רחמים על צרה נוספת שלא תבוא עליהם, ורק על צרות שכבר באו אמרו שאין להתפלל על שתיים (עפ"י פרי מגדים תקעו בבאור דברי המג"א סק"א. וע"ש במשנ"ב שהביא פירוש אחר למג"א). ויש שהקשו על כך מדברי המדרש (ע' יוסף תהלות לחיד"א, מזמור כו; מגדים חדשים ברכות ו:).
- ובערוך השלחן (שם כא) כתב: זה שבכמה סליחות ופיוטים מזכירים הרבה צרות ומבקשים עליהם – זהו דרך אגב אבל העיקר מתחננים על מה שגזרו התענית.
- ג. יש מי שחידש שבתפילת המנחה, להיותה מסוגלת מאד, אפשר לשאול על שני דברים (עפ"י בן יהודע ברכות ו: ואילו במגדים חדשים שם הקשה על כך).

ג. בימי רבי זירא גזרו גזרה, וגזרו שלא לישב בתענית – אמר להם רבי זירא: נקבל התענית על עצמנו, ולכשתיבטל הגזרה נישב בתענית, שהקבלה עצמה מועילה כתענית. כן למד מן הכתוב בדניאל.

ד. הנכנס למוד את גרנו אומר: יהי רצון מלפניך ה"א שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד אומר: ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך – הרי זו תפלת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין.

רש"י ועוד ראשונים כתבו שמברך בשם ומלכות, ככל שאר ברכות. ואולם למעשה כתבו כמה פוסקים שאין לברך בשם ומלכות, כי לדעת הרמב"ן אין מברך ברכה זו אלא הבא להפריש תרומות ומעשרות, שהוא מובטח בברכה מאת הקב"ה, אבל המודד גרנו שלא לצורך הפרשת תרומות ומעשרות – אינו מברך, הלכך כדי לחוש לדעה זו אין מברכים בשם ומלכות (ע' או"ה רל,ב).

דף ט

ח. באיזה דבר מותר לנסות להקב"ה?

אף על פי שבכל המצוות אסור לנסות להקב"ה, כמפורש בתורה – במעשר מותר כמו שנאמר ובחנוני נא בזאת...

- א. יש אומרים שאין הדברים אמורים אלא במעשר תבואה (עפ"י שערי תשובה לרבנו יונה. וע' גם בפתחי תשובה יו"ד רמז סק"ב). ויש אומרים שהוא הדין במעשר כספים (ע' רמ"א יו"ד רמז,ג).
- ב. אין התר לנסות אלא בשביל להתעשר, אך לא בשביל טובה אחרת, כגון לנסות אם יחיו בניו וכד' (עפ"י משנת חכמים, מובא בפתחי תשובה רמז סק"א. וע' גם בשבט הלוי ח"ה סוס"י קלא).

דף י

ט. א. מתי שואלים את הגשמים בגולה?

ב. ממתי מתענים על עצירת גשמים?

ג. מיהו 'יחיד' ומיהו 'תלמיד' לענין תענית ולענין הנהגות ת"ח? האם כל הרוצה לעשות עצמו 'יחיד' ו'תלמיד' רמח עושה?